
HISTORIOGRÁFIA

Két paradigma a modern oroszországi történetírásban

A történettudomány históriája, mint arra írásukban *Sz. B. Krih* és *O. V. Metyel* rámutatnak, egyre fontosabb helyet foglal el a modern társadalomtudományokban. Különösen az 1990-es évektől nőtt meg a historiográfiának mint egyfajta önreflexiónak a szerepe a tudományos életben. A kibontakozott folyamatban, ahogy a szerzők hangsúlyozzák, a viták elősegítik az elmélyültebb szakmai munkát. A jelenlegi oroszországi történetírás fejlődése két egymással konkuráló paradigmával, az antropológiaival és a konceptuálissal összefüggésben megy végbe. A szovjet historiográfiában kevesebb figyelem jutott a történész személyiségének, így a posztszovjet időszakban erre reflektáltak.

Az antropológiai megközelítésben a szakemberek az ismeretek tanulmányozása helyett azok kialakulási folyamatára és a tudósok tevékenységének vizsgálatára összpontosítanak. Krih és Metyel bevezetőként néhány nagy nyugati társadalomtudós antropológiai alaptételeit ismerteti. Így a tudománytörténész és filozófus *T. Kuhn* a tudományos forradalmakkal kapcsolatban kiemelte a tudományos közösségek szerepét. Ebben a felfogásban a megismerés tárgya mintegy feloldódik a szubjektum tudományos tevékenységében. *B. Latour* és *S. Woolgar* műveiben a tudományos ténykedés mikroszintű vizsgálata a tudományos műhelyek működésének elemzésében ölt testet. Az amerikai tudományfilozófus *P. Feyerabend* episztemiológiai anarchizmusa szerint a tudományos racionalitás kritériumait és a módszertani előírásokat olyan absztrakcióknak tartja, amelyek nem hatnak közvetlenül és egyértelműen a kutatási gyakorlatra.

A historiográfiában az antropológiai elvekkel a tudományos műhelyek és a tudósok életpályája került a figyelem középpontjába. A szerzők szerint az antropológiai megközelítés segíthet leküzdeni a szovjet korszak egyoldalúságait, és új eszmékkel és módszertani gyakorlattal gazdagítva az orosz történettudományt, így könnyebben jut a világ tudományos közéletébe. Ugyanakkor hangsúlyozzák azt is, hogy az antropológiai paradigma kompromisszumos jellegéből sokszor túl általános és szerfelett homályos

irányelvek fakadnak. A legszembetűnőbb hiányosságnak nem is azt tartják, hogy az antropológiai paradigma lehetővé teszi különböző és nem mindig összehangolt kutatási módszerek használatát, hanem azt, hogy nem készítenek a saját metodológia elemzésére és csak a „józan ész” deklaratív követelményére korlátozódik. Így a paradigma jegyében megjelenő művekben csak korlátozott módon feldolgozott archív anyagokat alkalmaznak. A szerzők úgy vélik, hogy miközben a történészek levelezése a szakmai és személyes életút vizsgálatának fontos forrása, legalább annyira meghatározó a levelek kiválogatása, elemzése és kommentárokkal való ellátása.

Természetesen bármelyik tudományos irányzatban feltűnhetnek kevésbé eredeti alkotások, a kérdés inkább az, hogy a paradigmán belül működnek-e az önkritika mechanizmusai. Ha nem, akkor módszertani stagnálás következik be. A másik fontos probléma, amire az antropológiai paradigmában eddig nem válaszoltak, hogy mi a kutatás tárgya. Amennyiben a historiográfiában ez az emberek története, a szakemberek életpályája, akkor viszont, mivel a személyiség olyan sokrétű és többféleképp jelenik meg, fennáll a reális lehetőség arra, hogy a kutató ebben a sokféleségben módszertanilag tévútra tér. Ha nem léteznek és hatnak a szakmai és morális–etikai imperatívuszok és a kutatói munka önmagáért folyik, akkor inkább antikváriusságról és nem korszerű historiográfiáról beszélhetünk. A szerzők rámutatnak, hogy még egy nagy nemzetközi történészkonferencián is (Cseljabinszk, 2011. november) feltűnt az antropológiai paradigma szerinti elméleti, tematikai strukturális zavar és szegregáció. A szerzők úgy vélik, hogy ez a paradigma nem szolgálja a tudományos kutatások egyesítését. A legfőbb hibája, hogy figyelmen kívül hagyja a szakmaiság követelményeit. A történettudós azért választotta hivatását, hogy az igazság feltárását előmozdító tudományos munkát végezzen. Ezt elsősorban a történetírás fejlődését elősegítő szaktudományos munkássága eredményességével mérhetjük le, nem a kollegiális kapcsolatokkal. Az antropológiai paradigma atyja, T. Kuhn későbbi műveiben maga is érzékelte a paradigmával kapcsolatos elméleti és metodikai problémákat.

A modern konceptuális paradigma, amit gyakran „eszmetörténetinek” neveznek, szűk instrumentális céllal jött létre. Ez a modell azonban már korábban is létezett mind a világ tudományában, mind a forradalom előtti orosz és a szovjet tudományban. A mai oroszországi tudománybeli újdonsága az antropológiai megközelítéssel való szembenállásában és a klasszikustól eltérő kutatás-módszertani újításában rejlik. A modern eszmetörténetben az alkotóról a hangsúly áttevődik a tudományos tevékenység produktumára, mivel a történész világával szemben a paradigma szerint az

„eszmével” bizonyos önállósággal és autonómiával rendelkezik. További alaptétel, hogy az eszmék objektíven léteznek és képesek hatni a kutatókra. A tudomány nem egyszerűen a tudósok tevékenységének terméke, hanem egy bonyolult rendszer, amelyben megvannak az önszabályozás elemei, a hatásmechanizmus kétirányú, nemcsak a kutatói közösség felől érvényesül, hanem megfordítva a tudományos művek eszmeisége felől is. A tudomány alapfunkciója az igazság feltárása, amit azonban nem lehet elérni csak a kutatók közötti konvenciókkal, mert így elvész a tudományos tevékenység specifikuma.

A konceptuális paradigmában a kutatók a tudományos művek szövegében megtestesülő eszmékre összpontosítanak. Arra, miként alakul a tudósok alapelvei szerint a tudományos munkák szövege, mi marad aktuális, mi lesz időszertlen és a történeti művek közül melyek hatnak leginkább a tudomány világában. A szakemberek hangsúlyozzák, hogy nemcsak a tudósok alakítják alkotásaikat, hanem fordítva, a létrejött művek szövegének is megvan a fejlődési logikája és ez is hat a történészekre. A konceptuális paradigmának, az „új eszmetörténetnek” nem célja a metanarratívák trónfosztása, fontosabb, hogy megértsék őket, bizonyos értelemben azonban kész arra, hogy a historiográfiában saját metanarratívákkal álljon elő. A konceptuális paradigmában szigorú anyagválogatással segítik elő a tudományos feladatok megvalósítását. Az egyes elemek pozíciója változhat: egyszer a középpontban vannak, máskor viszont a perifériára kerülhetnek. Nagy jelentőségű, hogy amennyire ez lehetséges, a historiográfiai elemzésből megkíséreljék kizárni a szubjektív elemeket. A szerzők úgy vélik, hogy a legnagyobb veszély abban rejlik, ha az „új eszmetörténet” önreflexiók nélküli „tudományos divattá” válik. Hangsúlyozzák azt is, hogy a jelenlegi oroszországi tudományos életből hiányzik a különböző világnézetű és generációjú történészek szakmai vitája. A két szerző kiemeli, hogy nem akarják az írásukban elemzett paradigmákat egymással mereven szembeállítani. Szerintük a két paradigma együttes jelenléte biztosítja fejlődésüket. Ehhez azonban fel kell ismerni hibáikat és értékeiket, és növelni a tudományos közéletben betöltött szerepüket. Mindezt akkor lehet elérni, ha szakítanak a „módszertani közömbösséggel” és széleskörű és mélyreható elméleti vitákat folytatnak a történettudomány megértésének módjairól.

Sz. B. Krih, O. V. Metyel: Dve paradigmi v szovremennoj otyecsesztvennoj isztoriografii. (Két paradigma a modern oroszországi történetírásban). Voproszi Isztorii. 2014/1. 159–166. o.

Kurunczi Jenő